

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ЖАСЫЛ ПАРТИЯЛАР ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БАҒЫТТА САЯСАТҚА АРАЛАСУЫ

1960 және 1970 жылдарда Еуропада аз таралған экологтардың шағын қозғалыстарынан Жасылдар бүгінде жақтас-тары молайып, ықпалды саяси партияларға айналды және қазіргі уақытта әлемнің көптеген елдеріндегі саяси өмірдің маңызды бөлігі болып отыр. Бүгінгі таңда Еуропадағы және әлемнің басқа аймақтарындағы жасыл партиялар сайлауда басқа саяси партиялармен бәсекелесуге толық қабілетті болып, жергілікті және ұлттық мәжілістерде орын алып келеді. Мысалы ретінде Германияның Жасылдар партиясының 2021 жылғы Германия федералдық сайлауындағы жеңісін атасақ, бұл кезде Жасылдар 15 пайызға жуық дауыс жинап, Бундестақтағы орын саны бойынша үшінші орынды иеленді [Eu.boell.org, 2021]. Бұл Еуропадағы экологиялық көзқарастардың дамуындағы тағы бір қадам. Көптеген батыстық демократиялық елдерде де жағдай осылай болып отыр, онда адамдар саны көбейіп келе жатқан күн тәртібіндегі экологтар партияларға дауыс беретін көрінеді.

Қоршаған ортаны қорғау күн тәртібі әдетте нақты нан мен май мәселесімен бәсекеге түсе алмайтын дамушы және демократиясы төмен елдерде жасыл партияларға қолдау әлсіз болады [Грант, 2018]. Орталық Азия, әрине, жасыл күн тәртібі саяси өмірде өте аз ұсынылған аймақтардың бірі. Мысалы, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Түркіменстан парламенттерінде «Жасылдар» партиясының өкілдері жоқ. Өзбекстан – жасылдар (Өзбекстанның экологиялық қозғалысы (ЕМҰ)) ұлттық заң шығарушы органдағы 10 пайыз орынға ие болатын Орталық Азиядағы жалғыз мемлекет. Алайда, Өзбекстанның сайлау заңнамасына сәйкес, ЕМУ Олий Мажлистің төменгі палатасында жалпы 150 орынның 15-ін құрайтын тұрақты фракциясы бар екенін атап өткен жөн. Өзбекстанның заң шығарушы органындағы бұл 10 пайыз орын сайлау нәтижелері бойынша мінсіз бәсекелестік негізінде емес, қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарды алға жылжыту үшін мемлекеттік реттеу нәтижесінде бөлінген.

«Жасылдар» партияларының Орталық Азиядағы ұлттық парламенттерге кіре алмауының ең айқын техникалық себептерінің бірі – аймақ елдеріндегі саяси жүйелердің жалпы қатандығы. Аймақ елдерінің саяси жүйелері бұл тұрғыда мүлде бөлек болғанымен, Қырғызстан саяси өмірде ең либералды болса, ал Түркіменстан бұл спектрдің екінші жағында. Мәселен, Қазақстан, Тәжікстан және Түркіменстанда тіпті ресми түрде тіркелген «Жасылдар» саяси партиялары жоқ, ал Қырғызстанда «Жасылдар» бастамаларын белсенді түрде насихаттап, сайлауға қатысатын партиялар бар.

Төтенше жоғары сайлау шектері Орталық Азия елдеріндегі «Жасылдар» партияларының парламенттерге кіруіне кедергі келтіретін тағы бір маңызды техникалық қиындық болып табылады. Мысалы, Тәжікстанда партиялар Тәжікстан парламентіндегі орынға ие болу үшін 5 пайыздық межеден өтуі керек. Аталған шекті шек Қазақстан үшін 7 пайыз болса, Қырғызстан үшін бұл көрсеткіш 9 пайызды құрайды. Ауыр ережелер мен әртүрлі заңдық кедергілер экологиялық күн тәртібіндегі партиялар мен қозғалыстардың заң шығарушы органдарда өкілдік етуін қиындатады.

Саяси деңгейде экологиялық мәселелерді шешудегі техникалық және формальды кедергілерден басқа, Орталық Азия елдеріндегі «Жасылдар» партиялары мен азаматтық экологиялық бастамалардың басқа түрлеріне шектеулі табыспен аз қолдауды түсіндіретін жасырын факторлар да бар. Біріншіден, мойындау керек, Орталық Азиядағы адамдар жалпы алғанда қоршаған ортаны қорғау мәселелерін жақсы білсе де [БҰҰДБ, 2020], олар өздеріне тікелей әсер ететін экологиялық мәселелердің көрінетін көріністеріне көбірек алаңдайтын сыңайлы [Маханов, 2021]. Дегенмен, бұл алаңдаушылықтар көбінесе ресми қозғалыстар, үкіметтік емес ұйымдар және саяси партиялар сынды күрделі қоғамдық ұйымдардың қалыптасуына жол ашудың орнына, кейде ең төтенше жағдайларда стихиялық наразылықтарға әкеледі.

Екіншіден, Орталық Азия мемлекеттерінің көпшілігінің дәстүрлі түрде таза емес деп саналатын шикізат салаларына қатты тәуелділігі «Жасыл» бастамалар көбінесе ірі компаниялардың корпоративтік мүдделеріне және елдердің экономикалық әл-ауқатына қатер төндіретін қауіп ретінде қабылданады. Мысалы, Қазақстандағы он негізгі корпоративтік салық төлеушінің алтауы тау-кен өндіруші компаниялар болып табылады және олардың көпшілігі кем дегенде ішінарасы мемлекетке тиесілі [Forbes, 2021]. Күшті қоршаған ортаға қарсы мүдделер мен салыстырмалы түрде әлсіз азаматтық және қоғамдық институттардың салдарынан Орталық Азия елдерінде «Жасыл» реформаларын жүзеге асыру мүмкіндіктері азайып барады.

Орталық Азия елдерінде «Жасыл» реформаларды ілгерілетуге қабілетті тиімді саяси институттардың болмауы қоршаған ортаны дұрыс басқара алмаушылыққа алып келеді, әрине оның салдары ауыр. Елдің барлық саясатының ұжымдық қоршаған ортаға әсерінің өлшемі болып табылатын 2022 жылғы Экологиялық тиімділік индексінің (EPI) рейтингтік тізіміне сәйкес, Қазақстан 180 елдің арасында 93-ші орында, одан кейін (Өзбекстан 107-ші орында), Тәжікстан (117-ші-

орында), Түрікменстан (118-ші орында) және Қырғызстан (126-ші орында) [EPI, 2022]. Сонымен қатар, Орталық Азия әртүрлі апаттарға бейім әлемдегі экологиялық жағынан ең нәзік аймақтардың бірі болып табылады. Аймақ елдері қоршаған ортаға және климаттың өзгеруіне байланысты көптеген тәуекелдерге ұшырайды. Алдағы уақытта өңірде кездесетін өткір мәселелердің бірі – ашаршылық. Аймақ елдерінің экономикалық тұрғыдан ең тәуелді, пайдалы қазбаларды өндірумен және энергияны пайдаланумен байланысты әрі қоршаған ортаға барынша зиян келтіруі жағдайды қиындатады.

Орталық Азия елдері тұрғындарының экологиялық бас-тамалар мен реформаларды ұсынуға әлсіз қатысуы аймақтағы «Жасыл» реформаларды тиімді жүзеге асырудағы негізгі құрылымдық мәселелердің бірі болып қала береді. Орталық Азия таяу болашақта бетпе-бет келетін күрделі экологиялық мәселелер тек халықтар мен үкіметтер арасындағы тиімді қарым-қатынасты ғана емес, сонымен қатар жақсы реттелген аймақтық ынтымақтастық жоспарларын да талап етеді. Осы тұрғыда жасыл партиялар саяси деңгейде экологиялық реформаларды шешуде маңызды рөл атқарады.

Негізінде Орталық Азиядағы «Жасылдар» қоғамдық-саяси институттарын қолдау аймақтың посткеңестік әлеуметтік-саяси модернизациясының бір бөлігі болып табылады. «Жасылдар» партиялары мен қозғалыстары ұсынған негізгі идея – қазіргі уақытта жүзеге асырылып жатқан «Жасылдар» саяси стратегияларынан түсетін кірістер қоршаған ортаға зиянды әрекеттерден түсетін қысқа мерзімді табыстардан басым болуы керек. Осы тұрғыда «Жасылдар» партиялары азаматтарды Жасыл бастамаларын қарастыруға қатысуын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқаруы керек.

Дереккөз:

Біріккен Ұлттар Ұйымының Экономикалық және әлеуметтік мәселелер департаменті (2021). Біздің әлемді өзгерту: тұрақты дамудың 2030 күн тәртібі. Сілтеме: <https://sdgs.un.org/2030agenda>. Қаралған уақыты: 23.07.2022.

Eu.boell.org (2021). Ащы тәтті жеңістер: Еуропалық жасылдар және 2021 жылғы сайлау. Сілтеме: <https://eu.boell.org/en/greens-elections-2021>. Қаралған уақыты: 20.07.2022.

Forbes.kz (2021). «Қазақстандағы 50 арнайы компания» (50 арнайы компания). Сілтеме: https://forbes.kz/leader/50_krupneyshih_chastnyih_kompaniy_-_2021_1640446283/. Қаралған уақыты: 23.07.2022.

Grant Zack P. (2018). Жасыл партиялар қашан жеңіске жетеді? Сілтеме: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2018/12/05/when-are-green-parties-successful/>. Қаралған уақыты: 17.07.2022.

Makhanov, Kanat (2021). Қазақстандағы климаттың өзгеруін және қоршаған ортаны қорғау мәселелерін қоғамның қабылдауын зерттеу. Сілтеме: <https://www.eurasian-research.org/publication/studying-the-public-perception-of-climate-change-and-environmental-issues-in-kazakhstan/>. Қаралған уақыты: 17.07.2022.

Экологиялық тиімділік индексі (2022). Сілтеме: <https://epi.yale.edu/epi-downloads>. Қаралған уақыты: 23.07.2022.